

**ВІДОБРАЖЕННЯ АНТРОПОНІМІЇ ПОДІЛЬСЬКОГО ПОБУЖЖЯ
В НАЗВАХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ**

Ключові слова: ойконім, топооснова, топоформант, Подільське Побужжя, топоніміка, географічні назви

Наявність проблеми. Власні назви населених пунктів – це скарбниця історико-культурної спадщини, адже в них знайшли відображення соціальна і політична структура суспільства, побут, заняття, виробництво, звичаї й світогляд, міграційні процеси, топографічні особливості місцевості, її рослинний і тваринний світ. Це надійне джерело для вивчення питань історичного словотвору, іншомовної лексики, міжмовних контактів тощо. Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що його результати певною мірою розширюють і доповнюють знання в галузі як природничих наук так і української ономастики.

Аналіз попередніх досліджень. Про походження назв міст і селищ міського типу України містяться цікаві відомості у праці Ю.М. Кругляка. Унікальним за обсягом та повнотою зібраного матеріалу є «Словник гідронімів України». Це перше порівняно повне зібрання (понад 20 тис. основних і майже 24 тис. варіантних) назв річок, струмків та інших водотоків, оформлених відповідно до їх літературно – лінгвістичних та географічно – локалізаційних характеристик. На сучасному етапі розвитку ономастики актуальні дослідження ойконімних систем різних регіонів України, причому вивчається як ойконімікон певної території загалом (Д. Г. Бучко, М. М. Габорака, Н. М. Герета, Ю. О. Карпенко, В. В. Лобода, М. М. Торчинський, Є. М. Черняхівський, В. П. Шульгач та ін.), так і функціонування та продуктивність окремих моделей (Д. Г. Бучко, З. О. Купчинська, О. А. Купчинський, М. П. Мриглод, Л. Н. Радьо, І. Б. Царалунга). Домінують регіональні дослідження, переваги яких полягають в охопленні всіх назв певної території і створенні цілісної картини розвитку онімної системи.

Мета – дослідити походження назв населених пунктів, що походять від особових імен, прізв'яз, показати їх розвиток упродовж певного історичного часу, прослідкувати причини утворення антропонімів.

Результати дослідження. При географічних дослідженнях назв потрібно з'ясувати та дослідити процес виникнення самої назви. Вводячи назву людина створює позначення лише для конкретного об'єкту, яке виділяє цей об'єкт з географічного ряду схожих з ним [5, 6, 9, 10]. Власні назви так як і просторові слова, мають власне мотивування. Ці імена завжди історичні та соціально-географічні, тому що відбивають суспільні

уподобання певних епох, характеризують світогляд, внутрішні суспільні відносини, ідеологію та традиції господарювання.

Для процесів раннього освоєння Подільського Побужжя населенням із первісними та родовими характеристиками суспільної організації, із традиціями, щодо побудови житла, вигонів для скота, способів обробітку земель, формування оборонних укріплень, важливе значення мало природне середовище (ландшафт, кліматичні, гідрологічні та інші особливості місцевості). Пізніше, із розвитком відносин в середині суспільства, в процесі іменування географічних об'єктів продуктивними стають імена та прізвища власників.

Значну роль у дослідженні відіграють антропоніми - це власні назви людей. В українській мові це особове ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім.

У будові і утворенні топонімів діють певні закономірності. Це виявляється багато в чому: у значенні слів, що вживаються як топоніми; у їх граматичному оформленні; у їх зв'язку з певними частинами мови; у структурі топонімів і у складі частин слова, які найчастіше застосовуються для утворення топонімів. У процесі дослідження топоніміки Подільського Побужжя неодноразово зверталася увага на поняття структурних елементів в будові українських географічних назв, а саме понять топооснова і топоформант. Топооснова і топоформант – це дві складові будь-якої словотвірної моделі географічної назви, а тому пізнання одне без іншого втрачає зміст.

Топооснова – це смисловий компонент топоніму, при цьому враховується те, що смисл, а саме зв'язок із загальним іменем або іншим власним іменем не завжди прозорий та доступний. У більшості випадків топооснови, як самостійні топоніми не можуть існувати, частіше за все вони доповнюються допоміжними елементами, які прийнято називати формантами (топоформантами).

Топонімічний формант (від латинського *formans* – «утворюючий») – це словоутворюючий елемент, що самостійно не вживається в мові, складається з суфікса, закінчення, інколи – префікса (приставки).

При географо-топонімічних дослідженнях ойконімів Подільського Побужжя виокремлюється лінія топонімічної номінації, що виходить з іменних категорій морфологічних компонентів назв (основ) – імена особові, прізвиська, прізвища окремих людей, які переходять при формуванні географічної назви в антропоніми – географічні назви, що утворилися від антропоніму (ім'я особи) – Роман → с. Романівка, Михайло → с. Михайлівка, Іван → с. Іванівка, Павло → с. Павлівка. Поділля, а зокрема і Подільське Побужжя, регіон найдавнішого освоєння, який характеризується регулярним антропогенним впливом на ландшафти з 6 – 7 ст. – в структурі назв поселень найбільшою вагою відзначаються архаїчні, старослов'янські та іншомовні особові імена.

За даними лінгвістичних досліджень формантів слов'янського походження суфікси – ів (-ів) – слугують та слугували засобами виразу

належності, утворювали притягувальні прикметники. Функція приналежності і зробила ці форманти сильними та впливовими в топонімії Подільського Побужжя в часи розповсюдження власності на землю та майно, коли позначення належності стала головною ознакою іменування місця поселення [10]. Прикладом є селище Гриців Хмельницька область. Поселення на цьому місці існувало вже у часи Київської Русі. Назву виводять від Григорій (Гриць). Так звався князь Теробовлянський, який володів селом наприкінці XI – на початку XII ст. Місто Старокостянтинів виникло на місці села, назва якого не збереглася. У 1561 р. на цьому місці волинський князь Константин Острозький побудував фортецю і заснував місто, яке було названо його ім'ям – Константинів. З початку XVII ст. місто Константинів почали називати Староконстантинів [8]. Селище Корделівка Вінницької області має назву від власника – польського магната Калиновського, який перейменував його на честь доньки Корделії. Раніше воно звалось Постолювий Брід, тому що розбудовувалось по обидва боки річки Постолювої.

Серед архаїчних та найдавніших, найбільшою продуктивністю та широко вживаністю характеризуються прикінцеві форманти (топонімічні суфікси) –ів, –івці, –инці. У Вінницькій області Кузьминці, Гришівці, Андрійківці, Богданівці, Іванківці, Івашківці, Пашківці, Васютинці, Іванці. Для Хмельницької області найбільш характерними є архаїчні форманти: Андрійківці, Іванківці, Івашківці, Олешківці, Іванинці, Миківці, Павликівці, Марківці, Якимівці, Карпівці.

На думку В. Ніконова, ойконіми на –івці, –инці належать до найбільш давніх і найчисельніших в українській топонімії. За кількістю вони поступаються лише назвам на –ка, –івка і майже дорівнюють топонімам на –ів [12]. Перші спроби наукового дослідження топонімів на –івці, –инці знаходимо у працях істориків XIX ст.: Д. Веренки, Є. Сецинського, В. Теодоровича. Висновки названих дослідників про походження цих назв базуються переважно на народній етимології. На початку XX ст. спробу наукового вивчення онімів цього типу зробив історик М. Кордуба, який обґрунтував важливість географічних назв як цінного історичного джерела. Вдалий аналіз ойконімів на –івці, –инці поданий у працях румунського мовознавця М. Штефанеску, а у вітчизняній ономастиці ойконіми цієї моделі досліджували Л. Гумецька, Ю. Карпенко, К. Галас, В. Ніконов та інші, однак, ці вчені по-різному визначали творення вказаних топонімів. Так, М. Кордуба і Ю. Карпенко розглядали ці топоніми як назви, що походять від катойконімів (назв жителів населених пунктів з формантами на –ів, –ин). Подібної думки дотримувалися ще Л. Гумецька, О. Стрижак, Ю. Редько та ін. Польські ономасти В. Ташицький, С. Роспанд, З. Штібер та ін. вважали, що більшість топонімів на –івці, –инці є патронімічними за своїм походженням.

Серед найпоширеніших та широкоживаних суфіксів українського сучасного назвотворення виділяється формант – ка, та його суто українську інтерпретацію –івка, інка. Поширення назв з цими суфіксами припадає на 16-

18 століття. На території Вінницької області поширені такі назви населених пунктів із суфіксом –івка: Маньківка, Михайлівка, Романівка, Теофілівка, Іванівка, Олександрівка, Степанівка, Адамівка, Гнатівка, Мар'янівка, Павлівка, Тарасівка, Борисівка, Олексіївка, Ганнівка, Богданівка, Ульянівка, Петрівка, Марківка, Петрашівка, Шевченківка, Василівка, Кальнишівка, Федорівка, Митківка, Северинівка, Федьківка, Юрківка, Мартинівка, Антонівка, Володимирівка, Григорівка. Що стосується Хмельницької області в межах Подільського Побужжя, то назв населених пунктів із суфіксом –івка значно менше: Антонівка, Катеринівка, Мар'янівка, Мартинівка, Адамівка, Марківка, Богданівка, Іванівка, Петрівка, Улянівка, Улянівка Друга, Федорівка, Андронівка, Григорівка, Йосипівка, Прохорівка, Олександрівка, Олексіївка.

Прізвище – це оформлена офіційними документами родова назва людини, яка додається до її імені. Своє прізвище людина дістає після народження або в шлюбі та, як правило передає своїм нащадкам. Перші назви, схожі на прізвища, належали князям і з'явилися у XIV столітті. Протягом XVI-XVII століття, родові прізвища закріпилися серед більшості жителів міст України, зокрема й Подільського Побужжя (Крамар, Пекар тощо).

Географічні назви від імен, прізвиськ і прізвищ утворювались постійно, та спосіб їх творення міг змінюватися. Найстаріші суфікси, якими утворювались назви поселень, були –ськ, -ів, -ин-. У Вінницькій області є село Руданське, що раніше звалось Хомутиці. Воно було перейменовано на честь поета С. Руданського, який тут народився. Місто Хмельницький (обласний центр) звалось раніше Плоскирів, Плоскурів, Проскурів. Відоме з 1493 р. Знаходиться воно при злитті Південного Бугу з річкою Плоскою. Перейменували місто у 1954 р., врахувавши, що на цій території колись проходили військові дії під керівництвом Богдана Хмельницького. Село Гонтівка (колишня назва Сербх, Серби) знаходиться у Вінницькій області, відоме з XVI століття. Після жорстоких тортур тут було страчено і поховано Івана Гонту – одного з керівників народного повстання – Коліївщини – проти польсько-шляхетського гніту на Правобережній Україні в 1768 році. На честь його і названо село. Антропонімічне утворення на –івка. Стара назва, за народним переказом, походить від етноніма серби, які оселилися тут у XVIII столітті [16].

Суфікс –ов(е), -ев(е) утворює назви поселень від прізвищ, які закінчуються на приголосний або на –ов, -ев (такі закінчення має багато російських прізвищ, які найчастіше утворювались з цими суфіксами, хоч є й українські прізвища цього типу творення). Село Некрасове Вінницька область до 1946 р. звалось Юзвин. У цьому селі провів свої ранні дитячі роки російський поет М. О. Некрасов. На його честь й було перейменовано село Юзвин [8].

Висновки. Людину здавна цікавили питання походження географічних назв, і в першу чергу своєї місцевості, їх зміст і зачення. Не знаючи справжніх причин їх походження, вона пояснювала (і пояснює) ці

назви за допомогою випадкової фонетичної подібності, без урахування мовних, географічних чи історичних закономірностей. Усі географічні назви можна згрупувати у певні лексико-семантичні розряди, що мають різне походження, а саме: антропонімічне, етнімічне і назви, що походять від географічного середовища або вказують на характер господарства та різні види людської діяльності. Географічні назви Подільського Побужжя є пам'ятками історії, історії мови, її родоводу, лексики живої мови.

Список літератури

1. *Бабишин С.Д.* Топоніміка в школі / С.Д. Бабишин. – К. : Радянська школа, 1962. – 121 с.
2. *Гумецька Л. Л.* Нарис словотворнонь системи українськоь актовоь мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька . – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
3. *Дашкевич Я. Р.* Східне Поділля на картах XIV ст./ Я.Р. Дашкевич // Географічний фактор в історичному процесі. – К. : вид-во КГУ, 1990. – С.155-169.
4. *Дашкевич Я. Р.* Східне Поділля на картах XVI ст./ Я.Р. Шашкевич // Історико-географічні дослідження на Україні. – К. : Наука. думка, 1992. – С. 13-21.
5. *Денисик Г.І* Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.
6. *Денисик Г. І.* Подільське Побужжя / Г. І. Денисик, В.Є. Любченко. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 96 с.
7. *Жучкевич В. А.* Общая топонимика / В. А. Жучкевич. – Минск : Высшая школа, 1968. – 432 с.
8. *Коваль А. П.* Знайомі незнайомці / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 304 с.
9. *Кордуба М.* Земля є свідком минулого : Географічні назви як історичне джерело / М. Кордуба. – Львів : НТШ, 1924. - 167 с.
10. *Кругляк Ю. М.* Ім'я вашого міста : Походження назв місті смт УРСР / Ю.М. Кругляк. – К. : Наукова думка, 1978. – 265 с.
11. *Никонов В. А.* Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М. : Мысль, 1965. – 179 с.
12. *Никонов В. А.* Топонимы - івці, -инці на Украине / В. А. Никонов // Вопросы географии. – 1966. – Сб. 70 : Изучение географических названий. – С. 19-27.
13. *Суперанская А.В.* Теория шимени согбственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 390 с.
14. *Суперанская А. В.* Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1984. – 182 с.
15. *Роговий О. І.* Про що шумлять верби: історичні нариси про Корчинці-Ротмистрівку-Вербівку (18-21 ст.) / О. І. Роговий – Вінниця : Держ. картографічна фабрика, 2010. – 344 с.
16. *Янко М. П.* Топонімічний словник України / М. П. Янко. – К. : Знання, 1998. – 429 с.

Квасневська О. О. Антропонімія Подільського Побужжя відображена в назвах населених пунктів.

Здійснено семантико-словотвірний аналіз ойконімів Подільського Побужжя. Проаналізовано утворення назв населених пунктів, що походять від особових імен, прізв'іщ, прізв'іськ. Висвітлено роль та значення топооснов та топоформантів. Виділено закономірності у будові та утворенні топонімів. За даними лінгвістичних досліджень виявлено, що суфікси – ів (- іїв) – слугують та слугували засобами виразу належності.

Ключові слова: ойконім, топооснова, топоформант, Подільське Побужжя, топоніміка, географічні назви.

Kvasnevska O. O. The representation of antroponymics of Podil'skogo Pobuzhzhya in the names of settlements.

Implemented semantic derivation analysis oikonymy Podolsky Bug area. Analyzed the formation of the name of the pips, which are derived from personal names, surnames, nicknames. Reflects the role and importance of topoosnov and topoformants. Identified patterns in the structure and the formation of names. Found according to the linguistic research that suffixes - ів (- іїв) - serve and serve as a means of expression belonging.

Keywords: oykonim, topoosnova, topoformant, Podil'ske Pobuzhzhya, toponymy, place-names.

Квасневска Е. А. Отображение антропонимии Подольского Побужья в названиях населенных пунктов.

Осуществлено семантико-словообразовательный анализ ойконимив Подольского Побужья. Проанализировано образование названий населени х пунктов, которые происходят от личных имен, фамилий, прозвищ. Отражена роль и значение топооснов и топоформантов. Выделены закономерности в строении и образовании топонимов. Обнаружено по данным лингвистических исследований, что суффиксы – ів (-ів) – служат и служили средствами выражения принадлежности.

Ключевые слова: ойконим, топооснова, топоформант, Подольское Побужье, топонимика, географические названия.

Надійшла до редколегії 03.07.2013

УДК 551.435.8 + 556.06 + 556.535 + 911.52

Коржик В. П.

Національний природний парк «Хотинський»

**ЛАНДШАФТИ
ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СОЦІОЕКОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ**

Ключові слова: ландшафт, екстремальна соціоекологічна ситуація, негативні геодинамічні процеси

У людини, як доволі пластичної у пристосуванні до природно-антропогенного середовища біосоціальної істоти, життєдіяльність відбувається у широкому спектрі конкретного ландшафтного різноманіття. В ході територіальної експансії історико-географічного процесу освоєнню підлягають й ті ландшафти, де параметри їх функціонування стосовно соціуму часто набувають екстремальних показників і створюють для людини чимало проблем екологічного та супутнього соціально-економічного порядків [3].

Нині прийнято оперувати чотирма визначеннями ландшафтів [1, 9], які з погляду різних категорій наукових користувачів мають право на існування та застосування. Втім, з позицій практичного менеджменту природокористування, здійснюваного державною владою та її територіально-галузевими установами, важливим завданням є «подання» ландшафту у формі, ментально зрозумілій і доступній для середньо пересічного чиновника-управлінця на всіх щабелях законодавчої та виконавчої влади, зокрема і Міністерства надзвичайних ситуацій. Для цієї категорії громадян будь-якої держави вся есенція ландшафтознавчої науки полягає у простому запитанні: де, коли і як передбачати екстремальні явища і що робити у випадку їх виникнення? Для усвідомлення ними природничо-техногенних чинників слід виділяти і оперувати більш зрозумілими для сприйняття поняттями і критеріями (з перспективною метою розробки і дотримання певних вимог щодо оптимізації природокористування та прописки системи заходів по зменшенню негативного впливу і їх «економізації»).

ISSN 0868-6939 Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 2(70)